

ДО ПИТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті зроблена спроба проаналізувати перебіг структурних реформ у сучасних спільнотах, необхідною умовою яких виступає теоретичне осмислення перебігу реформаторської діяльності та реалізація наукових результатів у реальну практику суспільних перетворень.

Вступ

У процесі становлення новостворюваних країн, незалежно від ряду особливих зовнішніх та внутрішніх чинників, ідеологічних конструктів, суб'єктивних складових тощо, можна відстежити певні закономірності перебігу формотворчих процесів, які імманентно визначають магістральні тенденції процесу утвердження державності в межах будь якої спільноти із Україною включно. Дана проблема далеко не завжди усвідомлюється не лише учасниками швидкоплинних політичних подій, але навіть науковцями, адже є велика спокуса представляти динаміку соціальних трансформацій в якості набору суб'єктивних факторів, які визначаються тими чи іншими лідерами чи політичними організаціями. Отже проблема мимовільно зводиться до набору «правильних» чи «хибних» управлінських рішень політичних діячів, залишаючи поза належною увагою проблему загальних тенденцій розвитку даної спільноти. Без сумніву, оцінюючи історичну ретроспективу, дослідники виходять із збагаченого соціального досвіду та мають можливість більш адекватно оцінювати певне управлінське рішення та його результати для суспільства. Однак залишається відкритим питання щодо оптимізації прийнятого рішення, інваріантності його щодо подальшого перебігу соціального розвитку. Адже є управлінські рішення, які можуть радикально змінювати соціальну динаміку, незворотно впливати на перебіг суспільних трансформацій. Однак механізми їх прийняття досить часто витлумачуються в якості суб'єктивної волі того чи іншого історичного діяча, а часом взагалі виносяться за межі функціонування даного соціуму.

Зазначимо, однак, що соціальна динаміка корелюється тими управлінськими рішеннями, які мають визначальний характер для подальшого розвитку суспільства, тобто існують своєрідні «вузлові точки» відліку, які, власне, задають напрям перебігу подальших суспільних трансформацій. І якими б прогресивними не були б управлінські рішення на проміжному етапі, якщо «вузлове рішення» не було оптимізованим, всі подальші кроки як правило виявляються безперспективними. Отже виникає питання: а чи достатньо в сучасному суспільстві досліджені механізми прийняття управлінських рішень? Адже досить часто ми зупиняємося на побажанні наукового обґрунтування їх, не визначаючись у механізмах їх деталізації. Крім того, варто також піддати системному аналізу проблему не лише вироблення оптимальних

управлінських рішень, а поряд з цим якісні характеристики їх реалізації аж до співставлення отриманих та очікуваних результатів. Причому слід зазначити, що сучасні інформаційні технології дають небачені раніше можливості системного аналізу управлінських рішень шляхом моделювання практично зразу ж після прийняття. Саме тому такого роду діяльність в сучасних умовах набуває характеру соціальної дії, де політична складова часом починає відігравати другорядну роль і аж ніяк не може бути замкненою на верхні прошарки суспільного організму.

Постановка проблеми

На сьогодні залишається відкритим питання: чому на пострадянських теренах приймається маса управлінських рішень, які далекі від оптимальної визначеності, а часом можуть розцінюватись як необґрунтовані та волонтаристські? Можна погодитися, що важко подолати спадок минулого, коли певні стереотипи (в тому числі ідеологічні) стоять на заваді вироблення та реалізації оптимальних підходів в управлінні. Однак на сьогодні ми стикаємось із різким зниженням якості управлінських рішень, які здатні мати катастрофічні наслідки не лише для верхніх соціальних верств, а й для українського суспільства загалом. Саме зазначена проблема і стала предметом нашого розгляду.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблема вибору оптимальних рішень, які здатні позначитись на перебігу суспільних процесів, розглядалися мислителями різних історичних епох, однак особливого звучання вони набули саме в ХХ столітті, коли ціна хибного управлінського рішення чи не вперше за всю історію людської цивілізації здатна перерости в проблему планетарного масштабу та набути незворотного характеру, на що неодноразово звертали увагу видатні мислителі сучасності. Перш за все слід назвати ґрунтовні розвідки Д.Белла, З.Бжезінського, М.Кастельса, М.Маклюєна, Й.Масуди, Х.Ортеги-і-Гассета, П.Сорокіна, Ф.Фукуями, Е.Тоффлера тощо, які є своєрідною інтерпретацією філософських шукань М.Бердяєва, В.Вернадського, М.Федорова, П.Тейяра де Шардена. Науковці пострадянських країн (І.Алексеєва, С.Кара-Мурза, С.Кримський, В.Кольєв, І.Мелюхін, В.Шедяков, Н.Ейфельман) розкрили у своїх дослідженнях низку закономірностей оптимізації прийняття управлінських рішень у початковий період становлення суспільства та пов'язані з цим феноменом структурні трансформації елітарних суспільних верств.

Основна частина

Аналізуючи історичне минуле людської цивілізації, ми постійно стикаємось із необхідністю відслідковування ключових моментів у життєдіяльності тієї чи іншої спільноти, коли приймається той чи інший комплекс управлінських рішень, що надовго забезпечує її прогресивний розвиток. Можна згадати античних реформаторів Солон та Лікурга, римлян братів Гракхів, військово-політичну реформу Ярослава Мудрого, російських реформаторів Петра I та Олександра II чи фундатора Німеччини Отто фон Бісмарка. Поряд із цим, історія дає нам приклади зворотного характеру, коли небажання еліти здійснювати назрілі соціальні трансформації призводило спершу до стагнації соціуму, а згодом – до його загибелі. Класичними прикладами такого роду антиреформаторської спрямованості суспільства є занепад польської держави у ХУІІІ столітті чи період української руїни. Ціла низка вдумливих дослідників включно з М.Грушевським указують як на одну із причин занепаду України саме небажання (або нездатність) тодішньої еліти – козацької старшини – перебрати на себе функції не лише військових керівників, а, перш за все, здійснити реформування системи управління держави, адже їх цілком влаштувала полкова система, яка закріплювала їх привілейований стан в українському соціумі. Саме це, вважаємо, стало однією з головних причин неймовірно швидкого посилення малоросійського приказу, який власне і перебрав на себе функції державного розпорядника українських справ, згодом підпорядкувавши собі і козацькі вольності, і регламентацію старшинських привілеїв.

Зазначений приклад однозначно демонструє нам небажання тодішньої новостворюваної української еліти взяти на себе відповідальність за українську державу, адже для цього було необхідно піднятися над груповими інтересами перш за все шляхом осмислення власної історичної відповідальності за долю України-Руси. Однак цього не сталося через цілий комплекс причин, аналіз яких виходить за межі нашого дослідження зазначимо лише, що навряд чи доцільно пояснювати цей складний феномен такою дефініцією як відсутність чи наявність «державницького інстинкту» у козацької старшини, який, на нашу думку, лише віддаляє нас від визначення проблеми.

Вважаємо, що для нас важливо дослідити внутрішні чинники зазначених процесів, серед яких одне з чільних місць посідає, власне, інтелектуальне осмислення проблеми, теоретичне конструювання майбутньої соціальної моделі, до якої прагнуть реформатори. При цьому кожна історична епоха висуває власні концептуальні підходи до реформаторської діяльності, адекватні суспільній практиці та рівню розвитку суспільно-політичної думки даного періоду. Водночас наголосимо, що впродовж тисячоліть реформаторська діяльність перебувала під визначальним впливом верхніх соціальних прошарків суспільства та здійснювалася виключно в їх інтересах. Було б наївно реформи Солон розглядати в якості спроби полегшення долі

античних рабів, чи Руську правду як намагання захистити селян від свавілля боярської знаті. На наш погляд, присутність нижчих верств населення в якості суб'єктів реформаційних перетворень можлива лише як данина компромісу, коли верхні суспільні прошарки вимушено пролонгують певні соціальні зміни задля збереження певного рівня соціальної стабільності у суспільстві, корельованого з їх панівним становищем. Однак по мірі розвитку держави ускладнення її соціальної організації очевидним стає той факт, що будь-які трансформації, які, як правило, тлумачаться у суспільстві як реформи, є тим успішнішими, чим ширша їх соціальна база. Зрозуміло, що будь-які суспільні трансформації неминуче викликають невдоволення певних соціальних верств, якщо навіть у перспективі вони матимуть значний вигаш. Однак головне тут – негативна реакція тих суспільних прошарків, які однозначно програють від реформаторської діяльності, втрачаючи не лише економічні переваги, але (що не менш важливо) і власний суспільно-політичний статус. Саме тому опір трансформаційним процесам із боку окремих суспільних груп може носити не лише системний, але й організований характер, причому в орбіту такого роду соціальних дій можуть бути втягнуті також і інші суспільні прошарки, навіть ті, інтереси й статус яких реформаторські зміни не зачіпають безпосередньо.

Однак виникає питання: чому власне одні реформи є успішними та створюють умови для подальшого поступу суспільства, інші ж стають каталізатором потужних соціальних збурень та здатні поставити певну спільноту на грань виживання? Попри всі відмінності реформаторської діяльності в кожній країні, існують закономірні етапи перебігу реформ, неухильне дотримання яких виступає єдиним засобом успіху. Ключовими серед яких тривалий час виступала концентрація пасіонарних особистостей у верхніх суспільних прошарках, які брали на себе повну відповідальність за перебіг соціальних трансформацій. При цьому соціальні перетворення здійснювалися на основі наявності/відсутності попереднього управлінського досвіду представників пасіонарних груп та інтуїції основних дійових осіб. Широкий загал в абсолютній більшості випадків виступав мовчазним статистом перетворень, аж допоки його терпіння, що базувалося на вірі в особливий божественну місію харизматичних реформаторів, завершувалося або на рівні остаточного утвердження нових соціальних реалій, або ж невдоволення реформаторськими змінами набирало протестних форм аж до самознищення даного соціуму.

Однак починаючи із другої половини ХХ століття, такого роду реформаторські моделі вичерпали свій позитивний зміст, а в умовах інформаційного суспільства, коли соціальне реформування перетворюється на системну складову суспільної практики, виглядають як архаїзм, що стоїть на заваді суспільного поступу. Адже за сучасних умов соціальне реформування можливе лише за умови суспільного консенсусу як з основними суспільними

прошарками, так і з політичними партіями та рухами, що виражають у даному соціумі основні політичні тенденції. Власне, в сучасних умовах це виступає необхідною передумовою початкового етапу реформ, адже в протилежному разі суспільство ризикує наразитись на організоване протистояння реформаторським зусиллям, причому безвідносно до їх суспільної значимості та прогресивності. Підкреслимо, що будь-яке управлінське рішення, навіть новаційне, з неминучістю зустрічає в суспільстві певний спротив, хоча б з огляду на його новизну.

Разом із тим, консолідація суспільства в сучасних умовах може мати місце лише тоді, коли шляхом компромісів у спільноті сформована і є панівною думка, згідно з якою тимчасові втрати суспільства, що реформується, торкаються всіх без винятку суспільних верств із представниками найпотужніших фінансово-промислових груп включно. При цьому кожна суспільна верства повинна чітко розуміти власні перспективи за умови реалізації реформ, виграшні моменти (нехай і перебільшені) та рудиментарні компоненти, що повинні бути подолані в результаті соціальних змін. Широкий загал повинен виходити з розуміння неминучості реформаторських змін, альтернативою яким може бути тільки занепад усього суспільства та імовірний перехід країни в розряд економічних і політичних аутсайдерів. Адже сучасний стан світової економіки наочно демонструє нам, що застійні процеси в окремих державах, хоча б на короткий період, здатні створити передумови для значного відставання від передових країн світу. Особливо актуальним це стає для інформаційного суспільства з його можливостями миттєво поширювати та аналізувати величезні масиви об'єктивних даних щодо стану суспільно-політичної ситуації в кожній країні та можливістю скористатися труднощами певної спільноти більш успішними соціальними системами, перш за все, світовими лідерами, у власних інтересах. Водночас над усіма без винятку реформаторами постійно висить дамоклів меч поразки в ході перетворюючої діяльності. І справа не лише в тому, що команда реформаторів надовго якщо не назавжди, втрачає суспільну підтримку та сходиться із політичної арени в разі провалу. Головне тут – повна дискредитація реформаторського курсу в очах суспільства, в якому надовго можуть бути законсервовані стагнаційні процеси. Досвід показує, що найбільшою небезпекою для реформаторської діяльності є наступні фактори:

- втрата темпу реформаторської діяльності;
- нездатність виділити ключову ланку реформування, а отже, намагання розпочати одночасне здійснення всього комплексу назрілих реформ;
- системний опір тієї частини правлячої верстви, яка починає втрачати власні суспільні переваги внаслідок реформаторської діяльності;
- невміння сконцентрувати наявний ресурсний потенціал (з інтелектуальним включно) на вирішенні проблем, що виникають у ході реформ.

Щодо першої позиції, попри всю її очевидність, зазначимо: реформування не може здійснюватися безконечно, суспільство може втомитися від постійного напруження та очікування позитивного результату навіть від новаційної діяльності. Більше того, затягування реформаторських перетворень здатне спотворити сприйняття кінцевої мети реформ, які нерідко починають витлумачуватись як чергова ідеологічна кампанія. Класичним прикладом такого роду є комплекс реформ Олександра II, започаткований звільненням від кріпацтва селян Російської імперії у 1861р. Розтягнутий на півсотні років, він не лише спотворив реформаторський потенціал, закладений у ньому, але фактично став однією з причин революцій початку ХХ століття у російській імперії.

Другим, не менш значимим, фактором, що безпосередньо впливає на перебіг реформ, є послідовність кроків по їх здійсненню. Адже одночасне реформування всіх суспільних інституцій, які цього потребують, означає повне розпорощення зусиль, засобів та наявної (як правило, обмеженої) ресурсної бази. Як результат, у суспільстві починає формуватися стійке негативне ставлення до зусиль реформаторів, як правило, персоніфіковане, але від того не менш гостре. Разом із тим, для реформаторських зусиль вкрай небезпечно є й інша крайність – спроби проведення половинчастих соціальних трансформацій, про які свого часу влучно висловився британський прем'єр У.Черчилль – це все одно, що намагатися перестрибнути прірву у два стрибки. Мова йде про те, що реформаторські дії передбачають комплексне вирішення проблеми. Скажімо, неможливо реформувати систему вищої освіти, полишаючи осторонь ланку середньої та професійної освіти, зміни статусу педагогічних працівників, їх підготовки і перекваліфікації, радикального перегляду функцій управлінських структур, мінімізації втрат вивільнених працівників. Врешті подолання фінансування освіти за залишковим принципом. Адже загальноприйнятою в світовій практиці для реформування певної системи є акумуляція ресурсів яка є у 2,5 рази більша порівняно з її дореформеним станом.

Водночас реформаторський досвід засвідчує, що консенсус правлячої еліти, характерний для початкового етапу соціальних перетворень, із часом починає вичерпувати себе. На нашу думку, зазначений феномен аж ніяк не можна зводити до суб'єктивних чинників, скажімо, втоми від перманентного стану реформування окремих сегментів суспільства. Визначальною тут є різниця у баченні прикінцевих результатів реформаційних процесів окремими верствами та соціальними групами, а також засобами їх досягнення. Саме тому на певному із етапів починається процес зіткнення інтересів різних груп впливу у середовищі самих реформаторів, які часом можуть доходити до відкритого протистояння. І запобігти цьому можна лише одним способом – протиставити розброду і злиттю харизму лідера-реформатора, який спирається на підтримку широкого загалу.

Разом із тим, об'єктивні передумови

реформаторської діяльності корелюються ще з одним важливим фактором, поза яким трансформаційні процеси є неможливими. Мова йде про наявність у керівних інституціях держави згуртованої групи модераторів-однодумців, здатних як неухильно впроваджувати в життя намічені плани, так і генерувати нові та нетрадиційні ідеї щодо подолання проблем, які виникають у ході суспільних трансформацій. Окрім вольових якостей, для зазначеної соціальної структури вкрай важливо сконцентрувати всі наявні інтелектуальні ресурси суспільства та, як мінімум, координувати їх діяльність. Однак можливість такого роду концентрації передбачає попередню напружену інтелектуальну роботу як елітних соціальних прошарків, здатних висувати із власного середовища найбільш обдарованих особистостей, так і всього суспільства загалом, яке демонструє готовність до сприйняття суспільних новацій.

Однак виникає закономірне питання: чи завжди, певна державна система здатна на різних етапах свого становлення концентрувати власний інтелектуальний потенціал на рівні, необхідному для соціальних перетворень? Особливо це стосується країн, що лише починають розбудовувати власну незалежність, адже вироблена впродовж довгого часу звичка постійно рівнятися на метрополію накладає значні самообмеження на інтелектуальний потенціал новоствореної країни. З одного боку це породжує потужну деструктивну течію, яка з порогу заперечує будь-який позитив у пошуках оптимізації стосунків із колишнім центром. З іншого – брак досвіду обумовлює некритичне копіювання успішних зразків інших соціальних систем, яке декларується як намагання рухатися своїм власним шляхом. Зазначене спричиняє також і певну недооцінку ролі науковців-аналітиків, теоретичні висновки яких, з точки зору політиків, обов'язково повинні співпадати з їх ідеологічними постулатами. Зрозуміло, що такого роду співпадання як правило не відбувається, що стає головною причиною витіснення науковців-теоретиків на периферію центрів прийняття стратегічних рішень. Як результат, відбувається зниження, часом досить потужне, інтелектуального супроводу реформаторської діяльності, яка за таких умов починає набирати характеру спонтанних часто суперечливих діянь. У попередні історичні епохи це могло бути компенсовано харизматичністю політичного лідера та його здатністю долати опір силовими методами, нерідко надзвичайно жорсткими. Згадаймо одну з найбільш знакових реформ Володимира Великого, яку в народі влучно визначили: «Володимир хрестив киян мечем, а Добриня новгородців – вогнем». Однак сучасна епоха за означенням є несумісною з такого роду соціальною практикою, адже на часі суспільні трансформації, невід'ємною складовою яких виступає залучення максимально можливої кількості представників різних соціальних верств, які свідомі власної місії у реформаційних перетвореннях. Причому досягти такого роду суспільного консенсусу можна лише в ході реальної

соціальної практики, в межах якої інформаційно-ідеологічне забезпечення грає важливу, але аж ніяк не визначальну роль, як це нерідко мало місце в минулому. Класичним прикладом такого роду невдалого соціального перетворення є так звана горбачовська «перебудова», коли ідеологічні постулати стали домінуючими та врешті завершилися розпадом СРСР.

Висновки

З огляду на сказане вище, зазначимо, що сучасний етап розвитку людства з його небаченими темпами розвитку наукового знання та інформаційними технологіями, з необхідністю передбачає перманентний процес соціального реформування. В протилежному разі навіть найпередовіші в технологічному сенсі країни, які в силу різних причин навіть на короткий період уникають суспільних трансформацій, ризикують опинитись на узбіччі цивілізаційного поступу. Однак сучасні реформаційні зусилля здатні принести позитивні результати лише за умови їх належного теоретичного забезпечення. Використання інтелектуального та наукового потенціалу суспільства все більше виходять на передній план суспільних трансформацій. Таким чином сучасні структурні реформи з необхідністю передбачають наукове обґрунтування засад реформаторської діяльності, моніторинг перебігу соціальних трансформацій та аналіз результатів для суспільства. Причому суб'єктивна складова – особисті якості політичного модератора реформ за сучасних умов відходять на другий план, його вольові якості та харизма виступають лише доповненням до інтелектуального потенціалу національних аналітичних структур та напрацювань видатних науковців світу. Адже в сучасному світі глобальних трансформацій на зміну національним науковим інституціям усе більше приходять наукові центри (як правило університети), здатні акумулювати в собі потужні інтелектуальні сили у масштабах світового рівня, на які слід опиратися в процесі вироблення національної стратегії реформ. Саме світовий досвід дає нам комплекс необхідних складових реалізації реформ, серед яких найбільш важливими є:

- готовність більшої частини суспільства до їх проведення та висока степінь довіри до ініціаторів реформ;
- здатність політичної еліти сконцентрувати свої зусилля на перетворюючій діяльності із опозиційними структурами включно;
- наукове обґрунтування та моніторинг перебігу реформ та її належне інформаційне забезпечення;
- концентрація ресурсної бази на кількох визначальних напрямках, які по мірі їх реалізації забезпечать реформування інших суспільно важливих сфер;
- чітко вироблена та науково обґрунтована прикінцева мета та визначення проміжних результатів соціальних перетворень;
- відносно короткий період соціального реформування.

Якщо не буде виконана хоча б одна позиція із

перелічених вище, соціальне реформування здатне вилитись у голосну PR-акцію, яка хоча і здатна на короткий період підняти рейтингові показники її ініціаторів, однак у кінцевому результаті може відкинути все суспільство на маргінес світового поступу.

А.П. Полисаев

К ВОПРОСУ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ РЕФОРМАТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЭЛИТ

В статье сделана попытка проанализировать ход структурных реформ в современных сообществах, необходимым условием которых выступает теоретическое осмысление течения реформаторской деятельности и реализация научных результатов в реальную практику общественных преобразований.

O. Polisaev

THE QUESTION OF INTELLECTUAL INGREDIENT OF REFORMATIVE ACTIVITIES OF POLITICAL ELITES

The article analyzes the process of structural reforms in contemporary communities, the main condition of which is theoretical reflection of reformative activities and the realization of scientific results in the real social practice.